

Таким образом, сходства и различия в русско- и белорусскоязычных метакоммуникативных оценках обусловлены разными причинами: сходство (отсутствие положительных и малая частотность отрицательных рефлексивных комментариев) объясняется соблюдением норм вежливого и кооперативного общения; различия в частотности положительных и отрицательных метаязыковых, метатекстовых и собственно метакоммуникативных нерелексивных комментариев вызваны разными представлениями говорящих о том, какие аспекты общения на данных языках значимы и актуальны, что связано с разницей в функционировании русского и белорусского языков. Белорусскоязычные интернет-собеседники с помощью демонстративно кооперативного поведения – акцентирования общности, сглаживания или игнорирования негативных моментов – подчеркивают факт объединения единомышленников, а язык выступает его символом. Русскоязычные коммуниканты, для которых символическая функция языка нерелевантна (язык выступает скорее как привычное и потому незаметное средство общения), уделяют больше внимания другим аспектам коммуникации.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Обыденное метаязыковое сознание и наивная лингвистика : межвуз. сб. науч. ст. / отв. ред. А. Н. Ростова. Кемерово ; Барнаул, 2008.
2. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Человек о языке (метаязыковая рефлексия в нелингвистических текстах) // Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке. М., 1999. С. 146–161.
3. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. «Стихийная лингвистика» (folk linguistics) // Русский язык сегодня : сб. ст. М., 2000. Вып. 1. С. 9–18.
4. Акудовіч В. В. Код адсутнасці (асновы беларускай ментальнасці). Мінск, 2007.
5. Задворная Е. Г. Метакоммуникативные речевые ходы в обыденно-разговорной коммуникации // Вестн. Мин. гос. лингв. ун-та. Сер. 1, Филология. 2014. № 3 (70). С. 22–30.
6. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху. М., 2005.
7. Шумарина М. Р. Язык в зеркале художественного текста (Метаязыковая рефлексия в произведениях русской прозы). М., 2011.
8. Мечковская Н. Б. Почему в постсоветской Беларуси все меньше говорят на белорусском языке? // Неприкосновенный запас. 2011. № 6 (80) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2011/6/m16.html> (дата обращения: 05.12.2014).
9. Чернявская Ю. В. Белорусы: от «тутэйшых» – к нации. Минск, 2010 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.belaruspartisan.org/life/158526/> (дата обращения: 05.12.2014).

Поступила в редакцию 18.05.2015.

Татьяна Викторовна Бобко – кандидат филологических наук, докторант кафедры речеведения и теории коммуникации Минского государственного лингвистического университета.

УДК 81.27

Н. В. ЯНЕНКА

ДА ВЫБАРУ МОЎНЫХ ВАРЫЯНТАЎ У РАМКАХ ШТОДЗЁННА-ДЗЕЛАВОГА БЕЛАРУСКАГА МАЎЛЕННЯ (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімску)

Рэзюме. Аналізуецца устная обиходно-деловая речь жителей г. п. Хотимска в рамках вариационистской парадигмы. Употребление информантами тех или иных вариантов отдельных языковых переменных рассматривается с учетом действия внешних (стилистических) факторов коммуникации, таких как тема и характер беседы, состав ее участников, определенные намерения говорящих. Исследуется влияние изменения характера коммуникативной ситуации (дружеское общение с коллегами по работе на рабочем месте по сравнению с семейной коммуникацией) на речевое поведение информантов. Проводятся параллели в характере употребления информантами нетипичных вариантов в двух частях материала, в частности анализируется обусловленность такого употребления действием одинаковых стилистических факторов. Полученные результаты свидетельствуют о наличии закономерностей в употреблении информантами нетипичных вариантов.

Ключевые слова: языковой вариант; обиходно-деловая речь; вариационистская парадигма; переменная; прагматика.

Abstract. The article analyses the semiformal speech of Chocimsk residents within the variationist paradigm. The use by informants of particular variant of certain linguistic variables is considered in view of external (stylistic) factors of communication, such as subject and nature of the conversation, its members, and specific communicative goals of speakers. The effect of changes in the character of the communicative situation on the speech behavior of informants (friendly communication with colleagues in the workplace, compared with a family communication) is studied. The nature of the use by informants of atypical variants in two parts of the material is compared; in particular, the dependence of such use on the same stylistic factors is analyzed. The obtained results suggest the presence of regularities in the use by informants of atypical variants.

Key words: linguistic variant; semiformal speech; variationist paradigm; variable; pragmatics.

Артыкул уяўляе сабой працяг аналізу вуснага маўлення жыхароў г. п. Хоцімска Магілёўскай вобласці (апісанне матэрыялу і методыкі яго аналізу змешчана ў [1, 2]). У якасці аб'екта даследавання выступае запісанае на дыктафон і затранскрыбіраванае маўленне інфармантаў у камунікатыўных сітуацыях двух тыпаў – ва ўмовах сямейнай камунікацыі (аналіз гэтай часткі запісаў гл. у [3]) і ў сітуацыі нязмушанай камунікацыі асобных інфармантаў на працоўных месцах. У дадзеным артыкуле будучы паказаны некаторыя вынікі аналізу службовай часткі нашых запісаў. Для яе намінацыі мы (ўслед за М. Брандэс [4, с. 220]) выкарыстоўваем тэрмін «штодзённа-дзелавое маўленне».

У сітуацыі нязмушанай службовай камунікацыі намі было запісана маўленне чатырох інфармантаў: інфармантак А (жанчына, 41 год, настаўніца пачатковых класаў), К (жанчына, 42 гады, мае медыцынскую адукацыю, аднак на момант ажыццяўлення запісаў з'яўлялася прыватным прадпрымальнікам), Л (жанчына, 38 гадоў, настаўніца пачатковых класаў, калега інфарманткі А) і інфарманта С (мужчына, 44 гады, будаўнік, муж інфарманткі А). Запісы маўлення інфармантак А і Л адлюстроўваюць пазаўрочныя размовы настаўніц, якія маюць сяброўскія адносіны, у школьным кабінёце (акрамя гэтых інфармантак у размове прымалі ўдзел яшчэ некалькі настаўніц пачатковых класаў). Маўленне інфарманткі Л было запісана ў гандлёвым цэнтры і ўяўляе сабой яе камунікацыю з калегамі на месцы працы адной з жанчын. Запісы размоў інфарманта С з калегамі-будаўнікамі былі зроблены на будоўлі. Ва ўсіх выпадках размовы запісваліся самімі інфармантамі.

Падчас аналізу матэрыялу ў рамках варыяцыйніскай парадыгмы мы звяртаем увагу на абумоўленасць выкарыстання інфармантамі тых ці іншых варыянтаў асобных моўных пераменных дзеяннем унутраных і асабліва знешніх аспектаў камунікацыі. У дадзеным артыкуле намі будзе паказаны ўплыў знешніх, стылістычных фактараў (*intra-speaker constraints* у тэрміналогіі П. Экерт і Дж. Рыкфарда [5, р. 1]) на маўленне інфармантаў.

Аналагічна сямейным запісам у рамках штодзённа-дзелавай камунікацыі намі аналізуецца характар выкарыстання інфармантамі варыянтаў шасці фанетычных і чатырох марфалагічных пераменных, а таксама наступных пар лексічных варыянтаў: *бáчыц' vs. в'ідз'ец', бўл'ба vs. картóшка, грóшы vs. дз'ён'г'і, бац'ка vs. ац'ёц*. Для метадалагічнай зручнасці мы выкарыстоўваем класіфікацыю варыянтаў на ўмоўна беларускія, мясцовыя і ўмоўна рускія.

Аналіз выкарыстання інфармантамі тых ці іншых варыянтаў асобных моўных пераменных сведчыць пра розны ўплыў змены характару камунікатыўнай сітуацыі на іх маўленне. У цэлым выглядае так, што інфарманты не ацэньваюць сітуацыю камунікацыі з калегамі-сябрамі як такую, якая б вымушала іх выкарыстоўваць маўленне з большай наяўнасцю ўмоўна рускіх элементаў. Аднак ёсць пэўныя адрозненні паміж інфармантамі на ўзроўні розных пераменных. Так, назіраецца большы ў параўнанні з астатнімі інфармантамі ўплыў сітуацыі камунікацыі з калегамі на маўленне інфарманткі А, што выражаецца ў павелічэнні ў яе маўленні колькасці выпадкаў ужывання ўмоўна рускіх варыянтаў кораня як-, асабовых займеннікаў 3-й асобы, зычнага ў канчатку дзеяслова 3-й асобы адз. і мн. л. цяперашняга і будучага простага часу ў параўнанні з сямейнымі запісамі, у той час як характар размеркавання варыянтаў у маўленні астатніх інфармантаў у цэлым не змяніўся. Для маўлення інфарманта С характэрна знікненне ўмоўна рускіх варыянтаў у рамках камунікацыі на працоўным месцы на ўзроўні ўсіх аналізаваных пераменных. Такая заканамернасць можа быць абумоўлена статусам суразмоўцаў інфарманта: калі ў сямейнай камунікацыі гэта былі ў асноўным асобы жаночага полу, у тым ліку з вышэйшай адукацыяй, то ў сітуацыі службовай камунікацыі ў якасці суразмоўцаў выступаюць мужчыны-будаўнікі. Павелічэнне долі ўмоўна беларускага варыянта ў службовых запісах у параўнанні з сямейнымі на ўзроўні некалькіх пераменных характэрна для маўлення інфарманткі Л, што не з'яўляецца такім чаканым. Для маўлення ўсіх чатырох інфармантаў уласціва змяншэнне (у тым ліку да нуля) колькасці выпадкаў ужывання ўмоўна беларускага варыянта постфікса *-ся* ў службовых запісах у параўнанні з сямейнымі. Верагодна, гэта абумоўлена тым, што варыянт *-с'а* надае размовам свойскі, інтымны характар і выглядае дарэчным хутчэй у рамках сямейных размоў.

Характар выкарыстання інфармантамі варыянтаў розных пераменных сведчыць пра падпарадкаванасць ужывання імі ўмоўна рускіх варыянтаў дзеянню знешніх фактараў, многія з якіх мелі месца і ў сямейнай частцы запісаў. Да такіх фактараў мы адносім наступныя: цытаванне (у тым ліку адмоўнае), розныя віды экспрэсіі, акамадацыю да суразмоўцы, жаданне выразіць пэўныя адносіны да чалавека ці сітуацыі, пра якія вядзецца гаворка, тэму размовы, звязаную з выкарыстаннем рускай мовы, самапахвалу.

Прадэманструем дзеянне некаторых фактараў на прыкладзе асобных кантэкстаў.

1. Тэма размовы. У адным з дыялогаў 97 інфармантка А расказвае пра тое, што пасля ўвядзення Беларускай чыгункай новых экспрэс-вагонаў паміж гарадамі Магілёвам і Касцюковічамі (найбліжэйшы да г. п. Хоцімска горад з чыгуначным рухам) дабрацца з аднаго горада да другога стала складаней, бо колькасць месцаў значна скарацілася:

Майá Натáшка куп'íла б'íл'ёт на с'івóдн'а. (97: 186; А.)¹

С М'íнска п'ац'... (97: 187; А.)

Тр'í с'íмнáцыц', так, пр'íбывáўíм ў Маг'íл'óў. (97: 188; А.)

А с Маг'íл'óва íдз'óм éтат экспрэс-вагóн. (97: 189; А.)

А на н'íвó б'íл'этаў ужы́н'эту. (97: 190; А.)

Так харашó, што мы ўчы́ра пазван'íл'í. (97: 191; А.)

Во, ц'íп'ёр' íнá ўéдз'íц' на грóдн'íнскáм. (97: 192; А.)

Да Маг'íл'óва катóрый хóдз'íм ц'íп'ёр' тóл'ка. (97: 193; А.)

¹ Тут і далей пасля ілюстрацый першая лічба абазначае нумар дыялогу, другая – нумар выказвання, літара абазначае шыфр канкрэтнага інфарманта.

Но, слава богу, на экспрэс э́тат **быд**. (97: 194; А.)

Был'і б'іл'эты. (97: 195; А.)

У прыведзеным кантэксце назіраем выкарыстанне інфарманткай умоўна рускіх варыянтаў некалькіх пераменных: выбухнога [f] у слове *экспрэс-вагон*, цвёрдага зычнага ў канчатках дзеясловаў 3-й асобы адз. л. цяперашняга часу (*пр'ібыва́йт*, *ідз'о́т*, *ходз'і́т*), варыянта -л суфікса дзеяслова прошлага часу адз. л. м. р. (*был*). Толькі аднойчы інфармантка ўжыла мясцовы варыянт канчатка дзеяслова 3-й асобы адз. л. цяперашняга часу з мяккім зычным (*й'эдз'іц'*). Магчыма, выкарыстанне жанчынай умоўна рускіх варыянтаў некалькіх пераменных абумоўлена «чужой, гарадской» тэмай гаворкі.

Выпадкі абумоўленасці выкарыстання інфарманткай умоўна рускіх варыянтаў тэмай размовы назіраліся намі і ў сямейных запісах.

Так, у дыялогу 21 інфармантка А размаўляе з дачкой, інфарманткай N, пра курсы, на якія А збіраецца ехаць. Інфармантка N кажа пра тое, што замест маці магла б паехаць іншая настаўніца. Інфармантка А:

Іайэ н'і **пашл'ўт**. (21: 82; А.)

А й'эс'л'і па жыл'ан'іу, тады на́да **бўдз'ім** й'эхац' за свой шчот. (21: 83; А.)

А так у нас па вр'ём'ін'і. (21: 84; А.)

Мно́га вам пла́ц'ат за э́ц'і кўрсы? (21: 85; N.)

Камандз'іро́вачныйа. (21: 86; N.) <...>

Нарма́л'на. (21: 90; А.)

Хват'а́йт. (21: 91; А.)

Магчыма, на выкарыстанне інфарманткай варыянта формы дзеясловаў з цвёрдым зычным у канчатку паўплывала тэма размовы – настаўніцкія курсы ў Магілёве, звязаныя хутчэй з перавагай рускай мовы.

2. Цытаванне. У дыялогу 81 інфармантка А апісвае сітуацыю, калі да яе прыйшлі дзяўчынкі (адна з якіх – дачка інфарманткі L) і папрасілі адчыніць бляшанку згушчонкі:

Званок в кварц'іру. (81: 258; А.)

Стай'ат Ан'а і Ал'іна. (81: 259; А.)

Аткр'ойц'е, Ол'га Н'ікала́й'іуна, нам, паж'алуста, **згушч'онку**. (81: 260; А.)

Мы пр'обавал'і – н'і **палуч'ілас'**. (81: 261; А.)

Што вы, **дз'эвачк'і**, бўдз'іц'і? (81: 262; А.)

А, бўдзім там й'о́жыкае **п'еч'**. (81: 263; А.) <...>

Гавар'ў, а с **чыво́** та? (81: 281; А.)

Ан'і мн'е расказ'ал'і, вс'о што как. (81: 282; А.)

Малаццы́, гавар'ў. (81: 283; А.)

Дз'эвачк'і, гавар'ў, малаццы́, малаццы́. (81: 284; А.)

Тут назіраецца выразная заканамернасць у перадачы інфарманткай асаблівасцей свайго маўлення і маўлення дзяўчынак: падчас цытавання слоў дзяўчат жанчына стабільна выкарыстоўвае мяккі [ч], калі ж чытуе свае словы – цвёрды [ч].

Выкарыстанне інфарманткай умоўна рускіх варыянтаў падчас цытавання слоў іншых людзей назіралася намі і ў сямейнай частцы запісаў.

Напрыклад, у дыялогу 13 інфармантка А расказвае мужу і дачцэ пра курсы павышэння кваліфікацыі настаўнікаў у Магілёве, на якіх яна рэгулярна бывае. У кантэксце гаворкі пра тое, што на курсах інфармантка А сустракала шмат розных, цікавых людзей, яна ўспамінае пра адну маладую жанчыну, якая толькі скончыла інстытут, не мела вопыту работы, але якую ў школе вельмі моцна загрузілі:

А адна́ **дз'эвачка**, б'эдна́я, пр'і́ехала [на курсы], гаво́р'іц'. (13: 124; А.)

Йа то́л'ка **закончыла** інсц'іту́т, а м'ен'а́ йак нагруз'і́л'і! (13: 125; А.)

Йа то́л'ка пр'і́ехала з Ге́рман'і́йі. (13: 126; А.)

Пака́ йа пр'і́ехала, вс'о паразабра́л'і, вс'е **ч'ісы́** параспр'ідз'і́л'і́л'і. (13: 127; А.)

І мн'е аста́лас', на, бо́жэ, што нам н'а го́жэ. (13: 128; А.)

Как э́та мн'е в'есц'і́? (13: 129; А.)

Пачынаючы з выказвання 125 адбываецца пераказ-цытаванне, дзе інфармантка А перадае (імітуе) асаблівасці маўлення маладой жанчыны, найперш ужывае мяккі [ч] у важнай для настаўніцкага асяроддзя форме **ч'ісы́**. Праўдападобна, інфармантка А не лічыць патрэбным зусім дакладна і паслядоўна ўзнаўляць усе асаблівасці маўлення сваёй суразмоўніцы (не гаворыць, напрыклад, **законч'іла** ў выказванні 125), але абмяжоўваецца толькі асобнымі выпадкамі.

3. Адмоўнае цытаванне. У дыялогу 82 інфарманткі А, L і H2 (жанчына, 41 год, настаўніца пачатковых класаў) размаўляюць пра тое, што працаўнікі бюджэтных арганізацый павінны здаць старое адзенне. Прамаўляе інфармантка L:

Учыра́ спра́шывайу у Л'іан'і́даўны. (82: 474; L.)

Гавар'ў, Л'іан'і́даўна, вы зда́л'і тр'а́пк'і? (82: 475; L.)

Да, **ч'ітыр'і к'і́гла́рама**. (82: 476; L.)

Йа **гавар'ў**, зач'э́м сто́л'ка? (82: 477; L.)

Ну два пал'то́ зда́ла і там **ішч'о́** э́тат. (82: 478; L.)

Йа **гавар'ў**, н'і **магла́** падз'ал'і́цца па-бра́цк'і. (82: 479; L.)

Інфармантка перадае сітуацыю, у якой яна пыталася ў сваёй калегі, ці здала тая адзенне. Звяртае на сябе ўвагу тое, што ў рамках цытавання слоў калегі (выказванні 476, 478) маўленне інфарманткі мае выразна русіфікаваны характар: у ім выкарыстоўваецца (двойчы) выбухны [f], мяккі [ч']. Выказванні, якія належаць непасрэдна інфармантцы L, маюць больш мясцовы характар. Русіфікаваны характар цытаваных выразаў неабавязкова азначае імкненне жанчыны дакладна перадаць характар маўлення суразмоўцы, які, верагодна, быў змешаным. Змест паведамлення, інтанацыя, з якой было вымаўлена выказванне, а таксама паўтор гука [f] у слове «кілаграм» (які сведчыць, хутчэй за ўсё, пра жаданне жанчыны «пакрыўляць» суразмоўцу) пацвярджаюць адмоўнае стаўленне інфарманткі да жанчыны (у той сітуацыі, калі апошня, на думку інфарманткі, здала зашмат адзення і тым самым вылучылася на фоне астатніх). У гэтай сітуацыі можам казаць пра «адмоўнае цытаванне» (выкарыстанне рускай мовы падчас цытавання чалавека, звычайнае маўленне якога з'яўляецца змешаным) [6, с. 42]. Падобная з'ява сустракалася і ў сямейных запісах.

Так, у дыялогу 18 інфармантка N (дзяўчына, 19 гадоў, студэнтка, дачка інфармантаў A і C), якая вучыцца ў Мінску, распавядае бацьку, інфарманту C, пра сваю гаспадыню, у якой яна наймае пакой:

Дык бабка ж, іна ж хódз'іц' на рабóту? (18: 11; C.)

Ну, і закрыва́йц' ко́мнату на кл'уч. (18: 12; N.) <...>

Ого, йéс'л'і б ц'іл'ів'ізар [можна было нам глядзець без гаспадыні! (18: 19; N.)

Так ба і мýзыху, і ўс'о, што хóчыш. (18: 20; N.) <...>

А йна ўс'о так, знáйш. (18: 27; N.)

Ўс'о так шч'іма́йц', што́б йой эканóм'іц'. (18: 28; N.)

А за с'в'ет пла́ц'іц'а? (18: 31; C.)

Йак-та йна рáн'шы ў нас бра́ла па́ру раз за вадú, нав'ёрна, адз'ін раз. (18: 33; N.)

Ты́с'ічы, ты́с'іч па шэс'ц' выхадз'іла с ч'ілав'эка. (18: 35; N.)

А йна мýйіцца раз ў н'адз'ёл'у іл'і ў м'эс'іц? (18: 37; C.)

Н'е, ну нармáл'на так. (18: 38; N.)

Н'і ч'áста. (18: 39; N.)

Іна ва́бшчэ́ такáйа, эканóмна́йа с'і́л'на. (18: 40; N.)

Ўс'о шч'іма́йц', шч'іма́йц'. (18: 41; N.)

Наяўнасць як мяккага [ч'], так і цвёрдага [ч] можа быць растлумачана тым, што, з аднаго боку, размова вядзецца пра горад, інфармантка N прыехала з Мінска, дзе большасць людзей з яе асяродка і сама яна размаўляюць па-руску, зусім нядаўна, тады мяккі [ч'] гучыць натуральна. З іншага боку, дзяўчына размаўляе з татам, таму не павінна старацца размаўляць з ім па-руску, а, наадварот, павінна паказаць, што яна тут свая, хоць і вучыцца ў горадзе. Тады цвёрды [ч] нібы згладжвае крыху той факт, што мяккі [ч'] усё-такі сустракаецца.

Мяккі [ч'] у слове *счита́ет* быў ужыты тры разы ў двух выказваннях (28 і 41), паміж якімі былі і цвёрды [ч], і мяккі [ч']. Магчыма, тут мае месца цытаванне інфарманткай N слоў яе гаспадыні (а менавіта слова «считать», якое магла часта выкарыстоўваць жанчына), якая ёй не вельмі падабалася з-за сваёй скупасці і звычайнае маўленне якой было змешаным.

3. Акамадацыя да суразмоўцы. Намі былі зафіксаваны выпадкі выкарыстання інфармантамі ўмоўна рускіх варыянтаў пераменных у сітуацыі ўяўнага дыялогу з чалавекам, які займае вышэйшую ў параўнанні з інфармантамі пасаду або маўленне якога мае русіфікаваны характар.

У дыялогу 81 інфармантка A, уяўляючы размову калегі з дырэктарам школы і быццам плануючы, якія словы будзе лепш выкарыстаць, ужывае мяккі [ч']:

Ну так ты вот спрас'і. (81: 377; A.)

Скажы, О́л'га В'і́ктара́вна, ўа хач'у́ вот за́да́ц' э́тат ва́прóс, ну. (81: 378; A.)

Падобная сітуацыя назіралася ў сямейных запісах.

У дыялогу 20 інфармантка N распавядае родным пра тое, што маці яе аднакурсніцы часам гатуе сняданак не раніцай гэтага дня, а ўвечары папярэдняга. Дзяўчына лічыць, што гэта не зусім правільна, бо прыгатаваная ежа да раніцы можа страціць свае смакавыя якасці. Інфармантка A згаджаецца з ёй, але ўдакладняе:

Мóжыт аста́цца, там, ну, боршч на втарóй дз'ен', там ішчó суп. (8: 20; A.)

Бы́ва́йце́ такóйе, аста́йэ́цца. (8: 21; A.)

Магчыма, на характар маўлення інфарманткі A (у прыватнасці, ужыванне ёй форм дзеясловаў 3-й асобы цяперашняга часу з цвёрдым зычным у канчатку) паўплываў той факт, што яе дачка цытавала словы сваёй сяброўкі-гараджанкі і перадавала асаблівае яе маўлення. Інфармантка A быццам адказвае самой дзяўчыне і акамадуецца да яе.

У якасці нетыповых варыянтаў, выкарыстанне якіх можа быць абумоўлена стылістычнымі фактарамі камунікацыі, могуць выступаць не толькі ўмоўна рускія варыянты, але і варыянты, уласцівыя беларускай мове, аднак не характэрныя для нашай гаворкі. Гэта датычыць, у прыватнасці, выкарыстання інфармантамі цвёрдага [р] замест характэрнага для хоцімскай гаворкі мяккага [р']. Такую з'яву назіраем, напрыклад, у маўленні інфарманткі L.

У дыялогу 82 інфармантка падлічвае свой даход і, жадаючы падкрэсліць яго невялікі памер, для экспрэсіі ўжывае цвёрды [р']:

Тры, тры мыл... л'імона ў м'ан'е йос'ц'. (82: 178; L.)

Экспрэсіўны, іранічны характар выказвання падкрэсліваецца таксама выкарыстаннем цвёрдага [м] на месцы мяккага [м'] у слове *мільён* (*мыл...*) і ўжываннем замест яго слова *лімон*.

Вельмі падобную сітуацыю назіраем у сямейных запісах. У дыялогу 58 інфармантка L гаворыць пра сваё шкадаванне з-за таго, што яна пабаялася атрымаць другую адукацыю, бо асцерагалася склада-нага тэсціравання. Падлічваючы матэрыяльныя страты, якія сталі вынікам такога ўчынку, інфармантка ў адным з выказванняў вымавіла лічэбнік *трыста* з цвёрдым [р]:

Іа растройілас'. (58: 72; L.)

Дык ма́ла ж плац'іц' будут. (58: 73; L.)

Та ж на клас'і (калі з'яўляешся класным кіраўніком) *палуча́йш п'іццёт.* (58: 74; L.)

А б'із класа (калі проста выкладаць у класе пэўны прадмет) *будз'іш палуча́ц' трыста.* (58: 75; L.)

Інфармантка L, выкарыстоўваючы слова з цвёрдым [р] у размове пра заробак настаўнікаў, магчыма, хацела акцэнтаваць увагу на меншым з двух выкарыстаных побач лічэбнікаў, не толькі вылучаючы яго лагічна, але і выкарыстоўваючы яго ў незвычайным фанетычным афармленні.

Праведзены аналіз вуснага штодзённа-дзелавага маўлення жыхароў г. п. Хоцімска сведчыць пра абумоўленасць выкарыстання інфармантамі нетыповых варыянтаў дзеяннем стылістычных фактараў камунікацыі, такіх як тэма размовы, цытаванне (у тым ліку адмоўнае), акамадацыя да суразмоўцы, розныя віды экспрэсіі, жаданне выразіць пэўныя адносіны да чалавека ці сітуацыі, пра якія вядзецца гаворка, самапахвала. Уплыў гэтых фактараў на маўленне інфармантаў прасочваецца вельмі выразна, чаго нельга сказаць пра змену характару сітуацыі камунікацыі, уплыў якой амаль незаўважны. Сувязь выкарыстання інфармантамі нетыповых варыянтаў (якімі могуць з'яўляцца як умоўна рускія адзінкі, так і адзінкі, якія супадаюць з беларускай літаратурнай мовай) з дзеяннем стылістычных фактараў камунікацыі пацвярджаецца шэрагам кантэкстаў і назіраецца ў абедзвюх (сямейнай і службовай) частках нашых запісаў, што дазваляе казаць пра наяўнасць заканамернасцей у такім выкарыстанні.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. Яненка Н. В. Варыянтнасць у штодзённым беларускім гарадскім маўленні (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімску) // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2015. № 1. С. 44–48.
2. Яненка Н. В. Да пытання вывучэння неафіцыйнага беларускага гарадскога маўлення ў рамках варыяцыйніскай парадыгмы // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. 2015. № 3. С. 66–70.
3. Яненка Н. В. Функцыянаванне моўных варыянтаў у штодзённа-бытавым беларускім маўленні (на матэрыяле запісаў у г. п. Хоцімску) // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2015. № 2. С. 66–69.
4. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс. М., 2004.
5. Eckert P., Rickford J. R. Introduction // Style and Sociolinguistic Variation / ed. by P. Eckert, J. R. Rickford. Cambridge, 2001. P. 1–20.
6. Лянкевіч У. В. Пераключэнне кодаў у неформальных абставах (на матэрыяле запісаў вуснага маўлення моладзі ў Мінску) // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2013. № 3. С. 40–43.

Паступіў у рэдакцыю 20.09.2015.

Наталля Васілеўна Яненка – аспірантка кафедры гісторыі беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ. На-вуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры гісторыі беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ С. М. Запрудскі.

УДК 811.161.3'36

Я. В. ВЯЛІЧКА

ДЭСЕМАНТЫЗАВАНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ: ПРАБЛЕМЫ ВЫЗНАЧЭННЯ СУТНАСЦІ ТЭРМІНА

Рэзюме. Пасвячана вызначэнню сутнасці тэрміна «десемантызаваныя элементы». Вопросы, связанные с природой десемантизированных элементов, остаются дискуссионными, потому что не существует единства в их определении и терминологии, что связано с различными точками зрения на данные единицы (в рамках коллоквиалистики, с точки зрения функциональной нагруженности в тексте, экстралингвистической детерминированности, в аспекте лингвокультурологии, в плане сопоставления с другими языками, в связи с развитием научного направления дискурсивного анализа). Ввиду того что ни одно из существующих названий данного класса единиц, по нашему мнению, не отражает в полной мере всех особенностей их функционирования, мы называем подобные элементы десемантизированными и относим к ним единицы, которые утратили свое лексическое значение и частично или полностью нивелировали один или несколько компонентов своего смысла. Делается вывод о том, что термин «десемантизированные элементы» охватывает все существующие подходы к определению их сущности.

Ключевые слова: десемантизированные элементы; семантика; десемантизация; слова-паразиты; спам; дискурсивные маркеры; слова-ферменты; конструктивно-синтаксические единицы.

Abstract. The article is devoted to the definition of the term «desemantised elements». Issues relating to the nature of desemantised elements remain debatable, because there is no consensus in their definitions and terminology, which is associated with different points of view on this units (in terms of the theory of conversational speech, functional loading of the text, extralinguistic determinacy, in the aspect of linguistics, in terms of comparison with other languages, in connection with the development of the scientific direction of discourse analysis). In view of the fact that none of the existing names of this class of units, in our opinion, does not fully reflect all their functioning,